
Kimmo Nuotio –
Heta Aleksandra Gylling (toim.)

Oikeus ja politiikka: filosofisia esseitä

Julkaisuvaliokunta

Pekka Vihervuori, puheenjohtaja

Markku Helin

Mika Hemmo

Raimo Lahti

Tatu Leppänen

Risto Nuolimaa

Lea Purhonen, sihteeri

Tilausosoite

Suomalainen Lakimiesyhdistys

Kasarmikatu 23 A 17

00130 Helsinki

p. (09) 6120 300

f. (09) 604 668

sly@lakimies.org

www.lakimies.org

Kannen suunnittelu: Heikki Kalliomaa

Kannen kuva © Wolfgang Kaehler/CORBIS/Skoy

© Suomalainen Lakimiesyhdistys ja kirjoittajat

ISSN 1458-0446

ISBN 978-951-855-273-7

Edita Prima Oy, Helsinki 2007

Sisällys

Esipuhe	VII
<i>Heta Aleksandra Gylling</i> Multikulturalismikeskustelun moninaisia ongelmia	1
<i>Ari Hirvonen</i> Suvereeni ja päätös normin tuolla puolen: Schmitt ja Benjamin	19
<i>Jari Kauppinen</i> Hannah Arendt totuudesta ja valehtelusta politiikassa	41
<i>Toomas Kotkas</i> Michel Foucault'n käsitys oikeuden ja liberaalin poliittisen rationaliteetin välisestä suhteesta	57
<i>Arto Laitinen</i> Persoonien välisestä tunnustuksesta	79
<i>Iivi Anna Masso</i> Keskusteleva demokratia ja perustuslaillinen oikeusvaltio. Onko osallistuvan kansanvallan ja liberaalin oikeusjärjestelmän suhde symbioottinen vai ristiriitainen?	105
<i>Kimmo Nuotio</i> Eettistä vai moraalista oikeutta? Oikeusvaltio monikulttuurisuuden paineessa	127
<i>Mika Ojakangas</i> Oikeus ja omatunto Kreikan klassisella ajalla	145
<i>Pilvi Toppinen</i> Philip Pettitin republikaaninen vapaus	179
<i>Annamari Vitikainen</i> Monikulttuurisuus ja kulttuurisen ryhmän määrittelyn ongelmat	205
Kirjoittajat	229

Keskusteleva demokratia ja perustuslaillinen oikeusvaltio

Onko osallistuvan kansanvallan ja liberaalin oikeusjärjestelmän suhde symbioottinen vai ristiriitainen?

Viime vuosikymmenten aikana demokratian teoriat ovat kiinnittäneet paljon huomiota kysymykseen, miten kansanvaltaa voitaisiin kehittää entistä demokraattisemmaksi. Monet ajattelijat ovat esittäneet keinoja kansalaisten keskinäisen tasavertaisuuden lisäämiseksi ja visioineet julkista keskustelutiilaa, jonka puitteissa osallistuminen poliittiseen päätöksentekoon ja päätöksiä ohjaavaan julkiseen keskusteluun olisi kaikkien kansalaisten eikä vain vaaleissa valittujen edustajien sekä muun hallinnollisen eliitin ulottuvilla. Keskustelussa avoimemmasta ja tasa-arvoisemmasta kansanvallasta ovat vahvasti edustettuina muun muassa feministiset poliittiset ajattelijat ja postmodernistisen teorian¹ kannattajat sekä erilaisia radikaalidemokraattisia tai monikulttuurisia yhteiskunnallisia visioita esittävät teoretikot. Aiemman, lähinnä marxilaisuuteen perustuvan ja taloudelliseen tasa-arvoon keskittyvän yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden teoretisoinnin on pitkälti korvannut keskustelu osallistumisesta, identiteeteistä, moninaisuudesta ja erilaisuudesta. Tämän uudemman keskustelun lähtökohtana on yllä mainittuihin koulukuntiin kuuluvien liberalismiin kriitikkojen idea, jonka mukaan perinteinen liberaali ja demokraattinen oikeusvaltio (jolla tarkoitetaan yhteiskuntajärjestelmää, joka takaa perustuslailla kansalaisten yhtenäiset vapaudet ja oikeudet ja jonka lainsäädäntö sekä poliittinen päätöksenteko perustuu edustukselliseen demokratiaan) lähtökohtaisesti ja rakenteellisesti suosii jo etuoikeutetussa asemassa olevia ihmisiä ja ryhmiä. Tästä syystä

¹ Termiä käytetään tässä tarkoittaen laajasti länsimaisia ajattelusuuntia, jotka ovat kriittisiä moderneja valistuksen arvoja kohtaan, vrt. Richard Wolinin määritelmää teoksessa *The Seduction of Unreason* (2004), s. xv–xvi.

laillisen tasavertaisuuden periaate ei ole riittävä takaamaan kaikille kansalaisille ja ryhmille aidosti tasavertaisia mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan julkiseen elämään ja poliittiseen päätöksentekoon.² Osallistuvan demokratian visioiden keskeinen päämäärä on lisätä tosiasiallista tasavertaisuutta erilaisin keinoin.

Tunnetuin ja laajinta kannatusta kerännyt osallistuvan demokratian visio on niin kutsuttu keskustelevan demokratian malli (eng. *deliberative democracy*), jonka tunnetumpia puolestapuhujia ovat saksalainen sosiologi Jürgen Habermas sekä yhdysvaltalainen poliittinen ajattelija Seyla Benhabib.³ Keskusteleva demokratia seuraa Habermasin kehittämää ”kommunikatiivisen etiikan” periaatetta, jonka mukaan eettiset säännöt ovat päteviä ja sitovia vain silloin, kun ihmisillä, joihin ne vaikuttavat, on mahdollisuus osallistua niiden luomiseen ja muokkaukseen. Poliitiikan ja lainsäädännön alueelle siirrettynä tätä periaatetta tulkitaan niin, että lait ja asetukset, jotka vaikuttavat ihmisten elämään, ovat päteviä (legitimate/valid) ja eettisesti hyväksyttäviä vain silloin kun kansalaisilla, joiden elämään ne vaikuttavat, on tosiasiallinen mahdollisuus olla jollakin tasolla mukana niiden säätämisen prosesseissa.

Benhabibin mukaan osallistuvan ja vuorovaikutuksellisen päätöksenteon periaate asettaa vaatimuksia kansanvaltaisen valtion toimintaperiaatteille ja instituutioille: julkisen päätöksentekoprosessin on oltava radikaalisti avoin kaikille kansalaisille, mikä tarkoittaa, että aloitteita ja ehdotuksia erilaisten teemojen politisoimiseksi voi tehdä periaatteessa jokainen kansalainen tai kansalaisjärjestö. Sen on oltava myös läpinäkyvä, jotta kansalaiset tietävät, minkälaisia heihin vaikuttavia poliittisia päätöksiä on tekeillä ja pystyvät tarvittaessa ottamaan kantaa vireillä oleviin aloitteisiin. Sen on oltava vuorovaikutteinen niin, että julkisen keskustelun kuluessa muodostuva yleinen mielipide vaikuttaa päätösten ja uusien lakien sisältöön: näin kansalaisille avautuu käytännössä laajempi mahdollisuus osallistua päätöksentekoon kuin vain edustajien äänestäminen vaaleissa, mikä on monien kriitikkojen mielestä riittämätön keino antaa kansalaisille todellista vaikutusvaltaa. Keskustelevan demokratian avoimuusperiaate ei koske vain sitä, ketkä saavat osallistua julkiseen keskusteluun ja esittää lakialoitteita, vaan myös poliittisen agendan ja julkisen keskustelun teemojen sisältöä. Benhabibin mukaan ai-

² Ks. esim. Young 1990, s. 96–121.

³ Habermas, J.: *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* (1996); Benhabib 1996, s. 67–94.

dosti keskusteleavassa demokratiassa mitä tahansa aiheita voi tuoda julkisen keskustelun kohteeksi ja myös mitkä tahansa jo tehdyt päätökset ja voimassa olevat säännöt ja lait on voitava asettaa kyseenalaiseksi ja niitä on voitava kritisoida julkisesti.⁴

Enemmistöpäätösten ja yksilön oikeuksien monimutkainen suhde

Kansanvallan tasa-arvoinen toteutuminen vaatii kansalaisten ehdottoman tasavertaista kohtelua julkisen keskustelun puitteissa, mitä keskusteleavan demokratian kannattajat vahvasti painottavatkin. Jotta heidän peräänkuuluttamansa laaja julkinen keskustelu kansalaisia koskevista asioista olisi aidosti demokraattista siinä mielessä, että kaikki osallistujat olisivat keskenään tasavertaisia riippumatta varallisuudestaan, yhteiskunnallisesta asemastaan tai kuulumisestaan johonkin identiteettiryhmään, keskustelun tulee olla ”järjestyksen ehtojen” eli vastavuoroisuuden ja tasavertaisen kunnioituksen periaatteiden ohjaamaa. Ne vaativat kaikilta osapuolilta keskustelukumppanien huomioon ottamista ja kuuntelemista kanssaan samanarvoisina vapaina kansalaisina sekä omien poliittisten vaatimusten järjestyttäminen niin, ettei itselle vaadita sellaisia etuja, joita muille ei suostuttaisi myöntämään. Lisäksi periaatteet edellyttävät, että toisten ei odoteta suostuvan sellaisiin ehtoihin, joihin itse ei oltaisi valmiita sitoutumaan. Tällaiset periaatteelliset reunaehdot tasapainottavat julkista tilaa eräänlaisena itsesäätelymekanismina niin, ettei avoimuus tarkoita automaattisesti sitä, että julkisuudessa saa vaatia ”mitä vain”.⁵

Habermas on visioinut julkisen keskustelun tilaa ”ihanteellisena puhetilanteena”: tilana, johon epätasapainoiset valtasuhteet eivät vaikuta ja jossa kaikkien osallistujien yhteinen pyrkimys on edistää pikemminkin yhteisymmärrystä kuin eri intressiryhmien etuja. Tätä näkemystä monet keskusteleavan demokratian kannattajatkin ovat pitäneet liian idealistisena.⁶ Käytännössä kansalaisten tasavertaisuusperiaatteen paras suojia on liberaali perustuslaki, joka takaa kaikille kansalaisille samat oikeudet ja vapaudet sekä varmistaa kaikkien tasavertaisen kohtelun lain edessä. Näin ollen keskusteleva

⁴ Benhabib 1996, s. 69–74.

⁵ Benhabib 1996, s. 77–79.

⁶ Habermas 1996, s. 302–315. Kriittistä ks. esim. Chambers 1996, s. 163–168.

demokratia ei ole vaihtoehto perustuslailliselle liberaalille demokratialle, vaan pikemminkin yritys kehittää demokratian julkista keskustelutilaa niin, että kansanvalta toteutuisi laajemmin kuin perinteisessä parlamentaarisessa demokratiassa.

Siksi tätä mallia on kritisoitu eri suunnilta: toisaalta perinteisen liberalismin kannattajat väittävät, ettei habermasilainen demokratian visio tarjoa mitään olennaisesti uutta verrattuna esimerkiksi John Rawlsin jo klassikoksi muodostuneeseen liberaalidemokraattiseen teoriaan – tai jos se haastaa rawsilaisen perustuslaillisen mallin tosissaan, se vaarantaa kansalaisten perusoikeudet asettamalla ne julkisesti kyseenalaiseksi ja alttiiksi enemmistön mielialoilille.⁷ Kriitikot huomauttavat, että ilman liberaalia, kansalaisten oikeuksia suojaavaa perustuslakia keskusteleavan demokratian vastavuoroisuusperiaatteen toteutuminen jäisi täysin riippuvaiseksi kansalaisten hyvätahtoisuudesta, heidän halukkuudestaan kunnioittaa muita kansalaisia ja varsinkin vähemmistöjä tasavertaisina itsensä kanssa. Myös feministien ja postmodernien ”järjen” kriitikkojen mielestä keskusteleva demokratia muistuttaa liikaakin perinteistä liberalistista politiikkaa. Heidän mukaansa liberalismin valistusajalta periytyvä peruspatriarkaalinen järkiajattelu ja moraalinen individualismi, joihin oikeusvaltion ja yksilön oikeuksien puolustus pitkälti perustuu, ovat jo lähtökohtaisesti naisia, vähemmistöjä ja muita ”toisia” syrjiviä.⁸ Siksi myös keskusteleavan demokratian järkevyyksivaatimus sekä riippuvuus yksilön oikeuksien ehdottomasta kunnioituksesta tekevät mallista edelleen erilaisuutta ja toiseutta potentiaalisesti alistavan, joten se ei tarjoa uskottavia ratkaisuja demokraattisen tasavertaisuuden ja oikeudenmukaisuuden ongelmiin.

Näiden argumenttien valossa kansalaisten poliittisen toimijuuden suhde oikeusvaltioon ja yksilön oikeuksiin muodostaa keskeisen kiistakysymyksen demokratian teorian keskusteluissa. Jos osallistumisen avoimuusperiaatetta noudatetaan niin radikaalisti, että *kaikkea* voidaan kyseenalaistaa eivätkä *mitkään* voimassa olevat lait tai arvot ole mahdollisten demokraattisesti toteutettavien muutosten ulottumattomissa, kansanvallan ja yksilön oikeuksien väliin voi syntyä ristiriita, mikäli päätöksentekoprosessin kaikki osapuolet eivät hyväksy vallitsevaa oikeusjärjestelmää. Silloin oikeuksien institutionaalinen suoja voidaan nähdä kansanvaltaa rajoittavana tekijänä. Kun toisaalta kuitenkin huomioidaan, ettei oikeudettomilla kansalaisilla ole myös-

⁷ Esim. Gaus 1997, s. 205–242.

⁸ Ks. esim. Young 1990, s. 122–136 ja Brown 1995, s. 135–165.

kään mahdollisuutta osallistua avoimeen yhteiskunnalliseen keskusteluun tasavertaisina ja vapaina osapuolina, oikeuksiin perustuvat rajoitukset kansanvallan toiminnalle voidaan hyväksyä kansanvallan rakenteellisena osana. Silloin kansanvallan riippuvuus tietystä institutionaalisesta järjestelmästä ja niistä perimmäisistä arvoista, joihin järjestelmä perustuu, näyttäytyy välttämättömyytenä, josta kansanvallan ei tarvitse pyrkiä vapautumaan.⁹

Keskustelevan demokratian sinänsä hieno periaate, jonka mukaan kaikilla kansalaisilla on oltava aidosti tasavertainen mahdollisuus osallistua itseään koskevaan julkiseen keskusteluun ja poliittiseen päätöksentekoon, on käytännössä väistämättä utopistinen. Totuus on, että jos kaikki kansalaiset oikeasti puhuisivat julkisuudessa yhtä paljon ja yhtä näkyvästi, kukaan ei pystyisi kuuntelemaan heitä kaikkia. Vallan täysin tasainen jako kaikkien kansalaisten välillä on siis käytännössä mahdoton. Siksi oikeusvaltion institutionaalinen vallanjako, joka takaa kansalaisille lainmukaisen tasavertaisuuden, yleisen äänioikeuden ja vapaan julkisen keskustelun mahdollisuuden sananvapauden ja poliittisten oikeuksien turvin, tarjoaa parhaat puitteet avoimen kansanvallan toiminnalle ainakin toistaiseksi toteutuneista poliittisista järjestelmistä. Tämä ei tarkoita, ettei tasavertaisuuden ja avoimuuden toteutumisessa voisi olla aste-eroja institutionaalisesta järjestelmästä ja yleisestä poliittisesta kulttuurista riippuen: yhteiskunta voi olla *demokraattisempi* ja *avoimempi* tai suljetumpi ja byrokraattisempi olematta täydellisen demokraattinen tai täysin epädemokraattinen. Näin keskusteleva demokratia tulisi nähdä *normatiivisena* ihanteena, joka ei kuvaa kansanvallan todellista toimintaa eikä esitä varsinaista käsikirjoitusta sellaista varten, vaan asettaa tietyt poliittis-eettiset tavoitteet instituutioille sekä päätöksenteko- ja kommunikaatioprosesseille, joita niiden pitäisi pyrkiä noudattamaan niin hyvin kuin se on kussakin olosuhteissa mahdollista. Käytännössä tämä tarkoittaa lähinnä päätöksenteon avoimuutta, julkisen keskustelun lisäämistä osana lainsäädäntöprosessia, erilaisten järjestöjen ja intressiryhmien kuulemista heidän jäseniään erityisesti koskevien päätösten yhteydessä sekä mahdollisesti suoran demokratian keinojen, kuten kansalaisaloitteen ja kansanäänestyksen, laajempaa käyttöä kansalaisia ratkaisevasti koskevissa kysymyksissä. Osaa näistä keinoista on Suomessakin jonkun verran sovellettu, kun taas joissakin asioissa, varsinkin EU-lainsäädännössä, kansalaisten tosiasialliset vaikutusmahdollisuudet ovat hyvin rajoitettuja.

⁹ Esim. Habermas ja Stephen Holmes puolustavat oikeuksien ja kansanvallan vastavuoroista riippuvuutta, ks. Habermas 1996, s. 455; Holmes 1995, s. 134–177.

Oikeuksien ja kansanvallan vastavuoroisen riippuvuuden ja kansanvallan sisäisen haavoittuvuuden takia keskustelemaan demokratian mahdollisuudet muokata olemassa olevaa oikeusjärjestelmää ovat kuitenkin rajalliset. Vaikka teoreettisesti poliittisen keskustelun avoimuus tarkoittaakin kaikkien, myös oikeuksia koskevien poliittisten päätösten tuomista keskustelupöytään jonkun osapuolen niin vaatiessa, tasavertainen keskustelu edellyttää myös, että osapuolten oikeudellista asemaa suojataan syrjiviltä päätöksiltä. Keskustelemaan demokratian visio osallistuvasta ja tasavertaisesta demokratiasta ei ole ristiriidassa oikeusvaltion kanssa, jos avoimen keskustelun osapuolet kunnioittavat toistensa tasavertaisuutta ja päätöksiä rajoittaa tietoisuus siitä, että oikeuksiin kajoaminen vaarantaisi myös kansanvallan toteutumisen edellytykset. Radikaalimmat demokratian teoriat, jotka kyseenalaistavat oikeusvaltion periaatteen kansanvaltaa liiallisesti rajoittavana, epäonnistuvat tasa-arvoisen demokratian hahmottamisessa. Vaatimalla julkista hyväksyntää myös ”toisenlaisille” näkemyksille, jotka eivät välttämättä tunnista liberaaleja yksilöoikeuksia tai habermasilaisen demokratian järkevyyden ja vastavuoroisuuden periaatteita, sellaisten teorioiden puolestapuhujat ovat valmiita tinkimään yksilöiden tasavertaisuudesta oppien ja ideologioiden tasavertaisuuden nimissä. Kuten Benhabib on kriittisesti huomauttanut, jos moninaisuutta pyritään edistämään tasa-arvon tai vapauden kustannuksella, tuloksena on pahimmassa tapauksessa paluu feodaaliseen lakijärjestelmään, jossa ”erilaisuus” määrittelee kunkin ihmisen aseman lain edessä.¹⁰

Epädemokraattisten liikkeiden asema ja monikulttuurisuuden haaste

Potentiaalinen ristiriita yksittäisten kansalaisten oikeuksien ja enemmistön tahdon välillä on teema, jonka juuret ulottuvat poliittisen filosofian keskusteluissa valistusaikaan ja rousseaulaiseen tai kantilaiseen, yksilö- tai yhteisökeskeiseen demokratiakäsitykseen. Nykyajan demokraattisissa yhteiskunnissa ristiriita ”yhteistahdon” ja yksilöoikeuksien suojan välillä ilmenee harvoin suorana kollektiivin ja yksilön välisenä ristiriitana. Enemmistö voi polkea vähemmistön perusoikeuksia vain, jos kansanvalta käsitetään yksinkertaista ”päiden laskentana” ilman mitään normatiivisia kriteerejä enem-

¹⁰ Benhabib 2002, s. 128.

mistön mekaanista tahtoa lukuun ottamatta. Olemassa olevissa demokraatioissa vallitseva perustuslaillinen yhtenäisten oikeuksien suoja ja yleisen tasavertaisuuden periaate estävät vähemmistöjen mielivaltaisen kohtelun enemmistöjen taholta. Kansainvälisissä keskusteluissa ihmisoikeuksista ja demokratiasta puhutaan usein samaan hengenvetoon. Pidetään itsestään selvänä, että yksilön oikeuksia kunnioitetaan demokraattisissa valtioissa; ihmisoikeusjärjestöt myös vaativat ihmisoikeuksien kunnioittamista ankarammin demokraattisilta valtioilta.

Kysymys kansanvallan valtuuksien rajoista suhteessa oikeuksiin ja liberaalidemokraattisiin perusarvoihin ei ole kuitenkaan nytkään täysin teoreettinen: toisaalta monet demokratisointiyrietykset maailmalla törmäävät siihen, että enemmistöt eivät tue kansanvallan toteutumisen kannalta välttämättömiä liberaaleja arvoja, toisaalta myös vakiintuneissa demokraatioissa toimii poliittisia, uskonnollisia ja nationalistisia liikkeitä, jotka eivät hyväksy liberaalin demokratian perustuslaillisia pelisääntöjä. Vaikka tällaiset liikkeet ovat suhteellisen marginaalisia, niiden asemaa suhteessa erilaisiin kansanvallan teoreettisiin ihanteisiin on syytä selvittää. Ne ovat myös mielenkiintoisia testitapauksia liberaalia oikeusajattelua sekä keskusteleavan demokratian järjestyksivaatimuksia kritisoivan radikaalin teorian arvioimisen kannalta.

Nykyään kansanvallan ja oikeuksien välinen konflikti ei ilmene niinkään ristiriitana enemmistön tahdon ja yksilön vapauksien välillä vaan kysymyksenä, kuinka erilaisia arvoja ja ideologioita avoin demokratia voi hyväksyä politiikan kentällään ilman, että se ajautuisi polkemaan joidenkin yksilöiden oikeuksia tai demokratian omia pelisääntöjä. Suomen näkökulmasta kysymys, pitäisikö demokraattisen prosessin olla niin avoin, että yksilön perusoikeudetkin asetetaan kriittisen keskustelun ja tavanomaisten päätöksentekoprosessien kohteeksi, tuntuu lähinnä teoreettiselta. Suomessa ei tällä hetkellä ole merkittäviä poliittisia toimijoita tai liikkeitä, jotka kyseenalaistaisivat kansalaisten perusvapauksien tai laillisen yhdenvertaisuuden periaatteen. Eurooppalaisen kansanvallan historiassa tunnetuin varoittava esimerkki tulee toistaiseksi 1930-luvun Saksasta: toisin kuin useimmat muut historian tuntemat diktaattorit ja totalitaristiset hallitsijat, Hitler pääsi valtaan demokraattisen prosessin avulla. Perustuslailla rajoitetun kansanvallan kannattajat vetoavat mielellään tähän esimerkkiin: se, että niin *voi* käydä, viittaa kansanvallan sisäiseen heikkouteen, sen kykyyn lakkauttaa itsensä. Edustuksellinen demokratia ei sinänsä takaa, etteivät vaaleissa valitut johtajat ryhdy sortamaan joitakin kansalaisia. Siksi eräs perustuslain tehtävä on suojata kan-

salaisten oikeuksia ja kansanvallan toimintaperiaatteita mahdollisten antidemokraattisten hallitsijoiden mielivallalta.¹¹

Kansanvalta on haavoittuva järjestelmä, koska mahdollisuutta, että demokraattiset vaalit tuovat valtaan totalitaristisen liikkeen tai diktatorisen johtajan, ei voi koskaan lopullisesti sulkea pois. Täysin aukotonta suojaa tällaiselta kehitykseltä ei tarjoa myöskään liberaali perustuslaki: diktaattori voi muuttaa perustuslakia, kuten monet epädemokraattiset, mutta kuitenkin jonkinlaisissa vaaleissa valtaan valitut vallankäyttäjät ovat tehneet oman valtakautensa pidentämiseksi tai opposition eliminoimiseksi. Kansanvallan haavoittuvuus tarkoittaa myös sitä, että mitään kansaa ei voi pakottaa demokraattiseksi vastoin sen enemmistön tahtoa. Keskustelevan demokratian vastavuoroisen kunnioituksen vaatimusta voidaan pitää idealistisena, mutta siihen sisältyvät osallistumisen ja avoimuuden ihanteet myös ruokkivat demokratiamyönteisen poliittisen kulttuurin kehittymistä. Jos keskustelevan demokratian ”pelisäännöistä” pidetään yleisesti kiinni, politiikan kentälle ei edes ilmesty liikkeitä, jotka eivät kunnioita kanssakansalaisia tasavertaisina keskustelukumppaneina. Mikäli kuitenkin jotkut poliittiset toimijat uhmaavat yleisen tasavertaisuuden periaatetta ja pyrkivät käyttämään kansanvallan julkista tilaa sen kumoamiseen, keskustelevan demokratian eettiset reunaehdot joutuvat ristiriitaan radikaalin avoimuuden periaatteen ja tasavertaisen osallistumisen oikeuden kanssa, koska silloin jommastakummasta ihanteesta on tingittävä.

Esimerkiksi Yhdysvalloissa liberaaleja keskustelijoita on huolestuttanut fundamentalististen kristillisten liikkeiden liberaaleja periaatteita uhmaava tunkeutuminen politiikan kentälle.¹² Euroopassa ja muissa länsimaissa (Kanada, Australia) liberaalin demokratian haasteet tulevat lähinnä erilaisten uusfasististen järjestöjen ja yhä enemmän myös islamilaisen uskonnollis-poliittisen liikehdinnän taholta. Kaikkia nationalistisiksi miellettyjä liikkeitä ei voi pitää automaattisesti antidemokraattisina. Esimerkiksi maahanmuutolle tiukempia ehtoja vaativat liikkeet eivät välttämättä vaadi jo maassa olevien kansalaisten syrjintää tai vastusta demokraattista järjestelmää sinänsä: keskustelut kansakuntien jäsenyyden ehdoista kuuluvat sinänsä demokraattiseen julkiseen tilaan. Euroopassa on kuitenkin myös aidosti uusfasistisia liikkeitä, kuten esimerkiksi ranskalaisen Le Penin johtama Kansallinen Rintama tai brittien pahamaineinen kansallisu puolue BNP, joiden osallistumis-

¹¹ Nykyaikaisen version tästä klassisesta argumentista esittää Holmes 1995, s. 176.

¹² Kristillisten liikkeiden asemasta amerikkalaisessa politiikassa Isaac – Filner – Bivins 1999, s. 222–264 ja Jung 1999, s. 265–272.

mahdollisuuksia julkiseen keskusteluun valtiot ovat pyrkineet rajoittamaan, mutta joiden poliittista toimintaa ei ole kielletty täysin. Saksalaista uusnatsistiseksi luonnehdittua pientä Kansallisdemokraattista puoluetta (NPD) on myös yritetty kieltää perustuslain vastaisena, siinä kuitenkin onnistumatta. Joissakin tapauksissa eurooppalaiset äärivasemmistolaiset ja -oikeistolaiset pienliikkeet ovat löytäneet yhteisen arvopohjan ja muodostaneet epämääräisiä ”punamustia” ryhmiä. Yhteistä niille kaikille on liberaalien arvojen, tasa-arvon ja demokratian halveksunta, juutalaisvastaisuus sekä muihinkin etnisesti tai rodullisesti määriteltyihin ryhmiin kohdistuva vihamielisyys, samoin fasististen liikkeiden symboliikan ja iskulauseiden käyttö. Harva tällainen liike on kuitenkin organisoitunut tietyn konkreettisen vaihtoehdoisen poliittisen ohjelman ympärille.

Kun uusfasistiset liikkeet saavat julkisuudessa osakseen suhteellisen yksimielisen tyrmäävän tuomion, uskonnollisen ja varsinkin islamilaisen anti-liberaalin politiikan asema puolestaan on monimutkaisempi sekä demokraattisten yhteiskuntien julkisessa tilassa että demokratian teoriakeskusteluissa. Väkivaltaiset uskonnolliset ääriliikkeet tuomitaan toki yksiselitteisesti rikollisina, mutta samankaltaisia päämääriä väkivallattomasti edistäviä kansainvälisiä uskonnollis-poliittisia liikkeitä, kuten Muslimiveljeskunta tai Hizbut-Tahrir, kohdellaan laillisina poliittisina toimijoina monissa länsimaissa, vaikka ne ovat kiellettyjä useissa muslimienemmistöisissä valtioissa ja vaikka ne avoimesti julistavat päämääräkseen demokratian korvaamisen keski-aikaisella teokraattisella järjestelmällä. Niitä astetta maltillisempia ovat konservatiiviset uskonnolliset etujärjestöt, jotka eivät tuomitse demokraattista järjestelmää sinänsä, vaan uhmaavat liberaalin kansanvallan peruseriaatteita vaatimalla muslimeille vähemmistöinä ”oikeutta” noudattaa uskonnollista sharia-perhelakia vähintäänkin ryhmänsisäisten siviilikiistojen ratkaisussa. Nämä lait kohtelevat, tiettyjen tulkintavariaatioiden mahdollisuudesta huolimatta, naisia järjestelmällisesti alempiarvoisina avioliittoon, perintöön ja huoltajuuteen liittyvissä asioissa. Samat konservatiiviset johtajat ovat kyseenalaistaneet myös lännessä elävien muslimien uskonnonvapauden (johon kuuluu oikeus luopua uskosta tai vaihtaa sitä) ja seksuaalivähemmistöjen tasavertaisen ihmisyyden.¹³ Tällaisia vaatimuksia on esitetty Kanadassa, Isonsa-Britanniassa, Ruotsissa ja muualla Euroopassa.

¹³ Esimerkiksi kanadalaisen järjestön Islamic Institute of Civil Justicen edustaja Syed Mumtaz Ali on shariaan vedoten vaatinut muslimeille oikeutta rangaista uskonluopioita myös liberaalissa Kanadassa. Ks. <http://muslim-canada.org/apostasy.htm>.

Erilaisten kulttuurisiksi miellettyjen tapojen ja liberaalin tasavertaisuusperiaatteen välisestä ristiriidosta on kiistelty jo vuosikausia monikulttuurisuuteen liittyvien keskustelujen yhteydessä.¹⁴ Islamilaisen lakijärjestelmän tuonti liberaalien demokratioiden julkiseen tilaan on kansanvallan kannalta erityisen haastava siksi, että kysymys ei ole pelkästään yksittäisten ei-liberaalien käytäntöjen hyväksymisestä: uskonnollisen lain paluu rinnakkaisena oikeusjärjestelmänä haastaa paitsi yksilön oikeuksien ja laillisen tasavertaisuuden periaatteet myös tietyt demokraattisen oikeusvaltion keskeiset peruspilarit, kuten käsityksen laista ei-jumalallisena ihmisten välisenä sopimuksena ja politiikan erottamisen uskonnosta.

Toisin kuin demokratiaa halveksivat fasistiset liikkeet, jotka eivät voi vedota retoriikassaan suvaitsevaisuuteen ja toiseuden hyväksymiseen, ei-länsimaiseksi mielletty uskonnollinen politiikka hyväksytään helposti monikulttuurisuuden ja erilaisuuden suvaitsemisen varjolla, vaikka senkin sisällön voi helposti tulkita äärioikeistolaiseksi.¹⁵ Kanadan Ontarion osavaltiossa viranomaiset olivat valmiita hyväksymään sharia-perhelain muslimien välisten siviilikiistojen lainvoimaisena ratkaisijana vastoin musliminaisten äänekkäitä protesteja, kunnes kahden vuoden kädenväänön jälkeen hankkeesta luovuttiin syksyllä 2005.¹⁶ Tuoreempaan esimerkkinä vastaavanlaisesta ”suvaitsevaisuudesta” tasa-arvon kustannuksella keväällä 2007 saksalaisia kuohutti naispuolisen saksalaisen tuomarin päätös olla myöntämättä nopeutettua eroprosessia marokkolaissyntyiselle naiselle, jonka puolison pahoinpitelyt ja tappouhkaukset normaalitapauksissa olisivat olleet riittävä syy sellaisen menettelyn käyttöönottoon. Perusteluna tuomari siteerasi Koraaenin säettä 4.34, jonka voi tulkita antavan miehelle oikeuden kurittaa epäkuuliaista vaimoaan vaikka fyysisesti, ja totesi, että koska kumpikin erokiistan osapuolista oli marokkolaissyntyinen, mies toteutti vain ”omaan kulttuuriin pohjautuvaa oikeuttaan” – vaikka Marokko muutti perhelakeja modernimpaan ja tasa-arvoisempaan suuntaan pari vuotta sitten. Tapauksessa, jota

¹⁴ Tällaisen keskustelun käynnisti varsinkin naisten ja lasten oikeuksien osalta Susan Moller Okin esseessään ”Is Multiculturalism Bad for Women” (1999). Ks. myös Heta Gyllingin artikkeli tässä kokoelmassa.

¹⁵ Liberaalin julkisen vallan ja äärioikeistolaisten uskonnollisten liikkeiden välisen yhteisymmärryksen historiaa ja syitä pohtii mielenkiintoisesti brittijournalisti Nick Cohen teoksessaan *What's Left? How Liberals Lost Their Way* (2007).

¹⁶ Protesteista ja muslimien keskinäisestä keskustelusta asiasta välittivät tietoa internetissä mm. <http://www.ccmw.com>, <http://www.nosharia.com> ja <http://www.muslimcanadiancongress.org>.

monet kommentaattorit oikeutetusti tulkitsivat monikulttuurisuusihanteen yliammunnaksi, tuomari uhmasi Saksan perustuslakia kahdella tavalla: hän nosti Koraanin ja islamin uskonnollisen lain saksalaisen lain yläpuolelle ja laiminlöi kansalaisten tasavertaisuuden periaatteen epäämällä marokonsaksalaiselta naiselta tasavertaisen lain suojan hänen syntyperänsä takia, vaikka nainen itse haki oikeutta nimenomaan saksalaiseen lakiin vedoten.¹⁷

Nämä esimerkit valaisevat oppikirjamaisen selkeästi Okinin huomiota, jonka mukaan ryhmäoikeuksia myönnettäessä monikulttuurisuuden kannattajat usein toteuttavat ryhmien autoritaaristen ja konservatiivisten johtajien vaatimuksia ryhmien heikompien jäsenten kustannuksella.¹⁸ Lisäksi eriarvoisuuden hyväksyminen kulttuurisen monimuotoisuuden nimissä herättää kysymyksen siitä, missä tilanteissa ja millä argumenteilla kansalaisten lailista tasa-arvoa voidaan puolustaa, kun se ei enää ole demokraattisen oikeusvaltion ehdoton peruseriaate.

Radikaali teoria ja poliittinen relativismi

Demokratian teorian eri koulukuntien suhde liberaalia demokratiaa haastaviin liikkeisiin ja ideologioihin on erilainen. Perinteinen liberalismi hyväksyy kaikenlaisen julkisen puheen, kunhan se ei yllytä suoraan väkivaltaan, mutta rajoittaa juridiset ja poliittiset päätökset olemassa olevan perustuslain sallimiin rajoihin. Keskusteleva demokratia rohkaisee kaikkia toimijoita lähikäyttökohtaisesti osallistumaan julkiseen poliittiseen keskusteluun, mutta olettaa, että ne, jotka eivät hyväksy tasa-arvoisen demokratian pelisääntöjä, vetäytyvät keskustelusta jossain vaiheessa.¹⁹ Näin uustotalitaristiset liikkeet, jotka vastustavat demokratiaa sinänsä, tai liikkeet, jotka eivät hyväksy kriittistä avointa keskustelua eivätkä tunnusta kansalaisten tasavertaisuutta sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, uskontoon tai etnisyyteen katsomatta, eivät sovi keskustelemaan demokratian poliittiselle kentälle, riippumatta siitä, perustuvatko syrjintävaatimukset rasistiseen ideologiaan, luonnonlakiteorioihin, kulttuuriin, uskontoon tai johonkin muuhun. Oikeuden päätökset, jotka kohtelevat henkilöitä eri tavalla edellä mainituista ominai-

¹⁷ Ks. Spiegel Online International 21.03.2007, Die Welt Online 22.03.2007, Spiegel Online International 29.03.2007.

¹⁸ Okin 1999, s. 24.

¹⁹ Benhabib 1992, s. 43. Ks. myös Benhabib 2002, s. 128.

suuksista riippuen, ovat ristiriidassa keskustelevan demokratian ehtojen kanssa. Myös yllä mainitun saksalaistuomarin päätös on keskustelevan demokratian sääntöjen vastainen, vaikka se tässä tapauksessa noudattaa pikemminkin tuomarin henkilökohtaista tulkintaa monikulttuurisuudesta kuin jonkun poliittisen liikkeen vaatimusta. Jotta ihmiset voisivat olla kansalaisina edes teoreettisesti tasavertaisia osapuolia demokraattisissa päätöksentekoprosesseissa, heidän täytyy käytännössä olla vähintään tasavertaisia lain edessä myös yksityisinä henkilöinä.

Valistusajan ihanteiden, kuten järjen, totuuden ja yksilön autonomian kriittistä lähtökohtansa hakeneet radikaalidemokraattiset ja feministiset kriitikot pitävät kuitenkin mitä tahansa oikeus- ja järkiperusteisia yleispäteviä sääntöjä liian rajoittavina tasa-arvoisen kansanvallan toteutumiseksi. Esimerkiksi Iris Young kritisoi yleispätevän lain puolueettomuuden ihannetta tekoobjektiivisena keinona esittää etuoikeutetun ryhmän näkemys universaalina totuutena ja näin legitimoida järjestelmä, joka näennäisen puolueettomuuden varjossa suojaaa etuoikeutettujen ryhmien valta-asemaa.²⁰ Vaikka hän pitää keskustelevaa demokratiaa parannuksena verrattuna perustuslailliseen liberalismiin, hän näkee sen järjestyksensä vaatimukset ja pelisäännöt edelleen toiselta syrjivinä, koska nämäkin säännöt ovat etuoikeutettujen tekemiä ja heijastavat heidän arvojaan, jolloin ”järkevä keskustelu” antaa heille etulyöntiaseman toisenlaisiin ajattelu- ja puhetapoihin nähden.²¹ Youngin ratkaisu vallanjoon oikeudenmukaisuuden parantamiseksi on ”erilaisuuden politiikka”, joka laajentaa erilaisten (esimerkiksi kansallisuuteen, ihonväriin, uskontoon tai sukupuoleen perustuvien) ”sosiaalisten ryhmien” autonomiaa ja niiden oikeutta päättää omista asioistaan.

Myös monet muut postmodernit demokratian teoreetikot suhtautuvat skeptisesti yleispäteviin normeihin ja yhtenäisiin oikeusjärjestelmiin. Chantal Mouffe, joka seuraa sekä natsifilosofi Carl Schmittin että marxilaisten ajattelijoiden liberalismikritiikkiä puolustaessaan omaa ”radikaalia ja agonistista” visiotaan demokratiasta, pitää sekä perinteistä liberaalia että keskustelevaa demokratiakäsitystä liian konsensushakuisena, aitoja erimielisyyksiä julkisessa keskustelussa välttelevänä.²² Jää kuitenkin jokseenkin epäselväksi, mitä hän tarkoittaa aidolla erimielisyydellä, jolle radikaalin demokratian

²⁰ Young 1990, s. 102–107 ja 111–116.

²¹ Young 1996, s. 122–123; Young 2000, s. 34.

²² Mouffe 2000, s. 80–128.

tulisi antaa tilaa. Toisaalta hän myöntää, että myös ”agonistinen” demokratia edellyttää, että kaikki osapuolet jakavat tietyt yhteiset ”eettis-poliittiset periaatteet”, jotka käytännössä toteutuvat liberaalin perustuslain kautta²³; toisaalta hän vastustaa yleisiä ihmisoikeuksia muualla kuin länsimaissa ”länsimaisen imperialismiin” ilmentymänä ja puolustaa ”toisenlaisia demokratioita”, jotka eivät välttämättä perustu ihmisoikeuksiin ja liberaaleihin arvoihin.²⁴ Mouffe siis uskoo demokratian mahdollisuuteen ilman ihmisoikeuksia, mutta vain muualla kuin länsimaissa – ja täsmenämättä, minkälaisia nuo ”toisenlaiset demokratiat” ovat käytännössä.

Myös feministinä profiloituva Wendy Brown suhtautuu liberalismiin ihanteisiin vähintäänkin ristiriitaisesti: kuten Young, hän näkee liberaalissa oikeusvaltiossa laillisen tasavertaisuuden taakse piiloutuvan piilopatriarkaalisen järjestelmän.²⁵ Hän uskoo, että ”epademokraattiset elementit” raikastavat demokratiaa ja vastustaa kaikenlaista normatiivista universalismia homogeenisoina ja repressiivisenä.²⁶ Hänen hahmottamansa postmoderni julkinen tila on feministinen, heterogeeninen, arvovapaa ja ”demokraattinen uupumukseen asti”.²⁷ Brown erottaa oman demokraattisen visionsa liberaalin demokratian normistosta selkeämmin kuin moni muu nykyaikainen demokratian visionääri. Hänen vahva kaiken normatiivisuuden vastustuksensa johtaa odotetusti radikaaliin arvorelativismiin, joka näkee liberaalin demokratian vain yhtenä mahdollisena eikä suinkaan parhaana mahdollisena yhteiskuntajärjestelmänä monien joukossa. Hän kritisoi muun muassa ankaresti Okinin kannanottoja vähemmistönaisten tasavertaisuuden puolesta monikulttuurisia ryhmäoikeuksia vastaan, syyttää ihmisoikeuksien puolustajia ”liberalistisesta imperialismista” ja korostaa, ettei liberaalidemokraattinen tasa-arvopolitiikka ole sen vähemmän patriarkaalinen kuin muutkaan järjestelmät²⁸. Kuten samaan postmodernistiseen feminismiin koulukuntaan kuuluvat Judith Butler ja Saba Mahmood, Brown suhtautuu varsinkin fundamentalistiseen islamilaiseen politiikkaan ymmärtäväisesti, ellei suorastaan

²³ Mouffe 2005, s. 120–123.

²⁴ Mouffe 2005, s. 81–87. Samantapaisten argumenttien esiintymisestä aiemmassa länsimaaisessa ajattelussa ja niiden yhteyksistä totalitarismin myötäilyyn ks. Wolin 2004, s. 121, 269.

²⁵ Brown 1995, s. 166–198.

²⁶ Brown 2001, s. 134–137.

²⁷ Brown 1995, s. 50.

²⁸ Brown 2004, s. 52–84.

ihannoivasti – vaikka kyseisen uskonnollis-poliittisen liikkeen tavoitteisiin kuuluu poikkeuksetta vähintään jonkinasteinen sukupuolten segregatio ja homoseksuaalisuuden ankara tuomitseminen.²⁹ Brown kieltää liberaalin tasavertaisuuden paremmuuden verrattuna naisia eksplisiittisesti syrjiviin lajijärjestelmiin, kysyen retorisesti:

”Miksi Okinia kauhistuttaa enemmän miesten *laillinen* oikeus hallita naisia kuin ne hallitsevat kulttuuriset normit, – – jotka vaeltavat kautta länsimaisten modernien yhteiskuntien?”³⁰

Näyttääkin siltä, että radikaalit demokratian teoriat, jotka omin sanoin pyrkivät vielä laajempaan inklusioon, arvomoninaisuuteen ja erilaisen toimijuuden hyväksymiseen kuin keskustelevan demokratian avoimen julkisen tilan ja osallistuvan kansalaisuuden visio, ovat valmiita tinkimään kansalaisten tasavertaisuudesta ja liberaalin oikeusvaltion periaatteista erilaisuuden ja toiseuden hyväksymisen nimissä. Järkevyyden, tasa-arvon ja vapauden aatteiden dekonstruointi foucault’laisessa hengessä eli näiden arvojen ”paljastaminen” ainoastaan eliitin entistäkin ovelamman piilevän vallankäytön oikeuttajiksi johtaa eettiseen relativismiin, jonka mukaan kaikki opit ja arvojärjestelmät ovat keskenään samanarvoisia, eivätkä mitkään normit ole sinänsä enemmän puolustamisen arvoisia kuin toiset. Näin myös liberaali usko tasa-arvoon ja yksilöiden moraaliseen autonomiaan ilmenee vain yhtenä arvojärjestelmänä muiden joukossa, joten sitä ei tarvitse erityisesti puolustaa vahvan oikeusjärjestelmän avulla. Relativismilla on myös selkeästi poliittinen ulottuvuus: ihmisoikeuksia kunnioittavia, demokraattisia järjestelmiä ei nähdä sinänsä parempina kuin diktatuureja, yhden puolueen diktatuureja tai teokratioita. Demokraattisten valtioiden sisällä poliittinen relativismi ruokkii käsitystä, jonka mukaan eri ryhmillä pitäisi olla paitsi oikeus valita uskonsa, arvonsa ja elämäntyytinsä myös oikeus omiin laki- ja oikeusjärjestelmiin, jolloin liberaalin oikeusvaltion keskitetty ja yhtenäinen oikeusjärjestelmä korvattaisiin ”juridisella pluralismilla” eli erilaisten oikeuskäsitysten rinnakkaisuudella.³¹

²⁹ Brown 2004, s. 60–76. Ks. myös Mahmood, S.: *Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject* (2004), ja Judith Butlerin haastattelu 2006, http://www.iablis.de/iablis_t/2006/butler06.html .

³⁰ Brown 2006, s. 60 (kirjoittajan oma käännös).

³¹ Tästä aiheesta keskustelee esim. Ayelet Shachar teoksessaan *Multicultural Jurisdictions: Cultural Differences and Women's Rights* (2001).

Tämä kuitenkin johtaa paitsi epäselvyyksiin siitä, keitä mikäkin laki koskee, myös juuri siihen ”feodalismien paluuseen”, josta Benhabib varoittaa. Vaikka tasavertaisen oikeuksien sijaan erilaisuuteen ja toiseuteen vetoavat radikaali-demokraatit vannovat keskustelevaa demokratiaa syvemmän ja todellisemman demokratian nimeen, heidän sitoutumisensa demokratiaan ja tasa-arvoon on kyseenalainen sikäli, että jos toiseus ja arvomoninaisuus mielletään liberaaleja perusarvoja tärkeämmiksi, demokratian nimissä voidaan ajautua suoraan tai epäsuorasti tukemaan epädemokraattisia liikkeitä tai suuntauksia. Aidosti arvovapaa julkinen tila eroaa keskustelevan demokratian ihanteesta siinä, että se hyväksyy rajoituksitta myös demokratian *vastaisten* liikkeiden poliittisen toiminnan. Harva demokratian teoreetikko ilmoittaa suoraan *vastustavansa* demokratiaa ja tasa-arvoa tai *kannattavansa* fundamentalistista, fasistista tai muulla tavoin antidemokraattista politiikkaa. Kuitenkin jotkut heistä kieltäytyvät niin jämäkästi kritisoimasta jälkimmäisiä, että heidän kantaansa on vaikea tulkita kovin myönteiseksi edellisiä kohtaan. Kuten Nick Cohen huomioi relativististen intellektuellien suhteesta totalitarismiin: he eivät puolusta, mutteivät myöskään vastusta sitä.³²

Historian kuluessa radikaalittikin antidemokraattiset liikkeet ovat aina löytäneet kannattajia länsimaisen älymystön joukossa. Wolin yhdistää nimenomaan järjen ja yhtenäisten arvojen kritiikin erilaisuuden nimissä postmodernismin ristiriitaiseen, ellei jopa vihamieliseen suhtautumiseen perinteisiin demokraattisiin arvoihin. Hänen mukaansa postmoderni kritiikki demokraattisen tradition epistemologisia ja normatiivisia lähtökohtia vastaan on niin totaalista, että sen valossa demokraattisia ihanteita on lähes mahdoton puolustaa. Näin demokratian syventämisen sijaan eroja ihannoiva radikaali teoria, joka näkee järjen ja tasa-arvon ihanteissa vain salakavalvia keinoja sortaa toiseutta, itse asiassa heikentää keskustelevaa demokraattista politiikkaa. Kun demokratian normatiivinen arvopohja puretaan, jäljelle jää ”poliittinen eksistentiaalisuus”, jossa normatiivisten ohjeiden puuttuessa mikä tahansa poliittinen valinta näyttää yhtä hyvältä kuin jokin muu.³³

Myös varsinaisen totalitarismin uhkaa vähemmän dramaattisissa tapauksissa, kuten kiistoissa monikulttuuristen ryhmäoikeuksien ja yksilöoikeuksien suhteesta tai demokratian vastaisten poliittisten liikkeiden asemasta demokraattisen politiikan kentällä, keskustelevan demokratian visio on postmodernia radikaalidemokratiaa selvästi valmiimpi puolustamaan kansanval-

³² Cohen 2007, s. 107, 117, 166.

³³ Wolin 2004, s. 233, 313.

lan peruseriaatteita sekä yksittäisten kansalaisten oikeuksia. Kansanvallan toiminnalle normatiiviset rajat asettava keskustelevan demokratian teoria myös myöntää sen, minkä kovan linjan relativistit usein unohtavat: täysin avointa, normivapaata, ”totaalista” demokratiaa, jossa kaikki arvot ovat samanarvoisia, ei voi olla jo sen vuoksi, että kansanvalta ja politiikan avoimuus itsekin ovat arvovalintoja, joita kaikki eivät automaattisesti kannata.

Ei kansanvaltaa ilman yksilön oikeuksia

Radikaalidemokraattinen kritiikki osoittaa pikemminkin osallistuvan ja avoimen demokratian rajat kuin esittää uskottavia keinoja tehdä demokratiasta vielä avoimempaa ja tasa-arvoisempaa verrattuna keskustelevan demokratian aatteeseen. Vaikka kriitikkojen huomautukset etuoikeuksien ja piilevien valtarakennelmien olemassaolosta myös muodollisesti tasavertaisissa oikeusvaltioissa ovat usein oikeutettuja, näitä epäkohtia voidaan parhaiten paljastaa ja purkaa oikeusvaltion mahdollistaman avoimen keskustelun puitteissa. Tähän tarvitaan varsinaisen oikeusjärjestelmän täydennykseksi vapaata ja moninaisille näkökulmille avointa julkista keskustelutilaa. Kuitenkin arvomoninaisuuden sisällyttäminen oikeusjärjestelmään niin, että joidenkin henkilöiden tai ryhmien yhtenäisistä oikeuksista ja laillisesta tasavertaisuudesta tingitään, tarkoittaa väistämättä näiden henkilöiden julistamista toisarvoiseksi myös kansalaisina ja potentiaalisina osanottajina erilaisiin päätöksentekoprosesseihin. Moniarvoisuus ja avoimuus erilaisille näkökulmille ei myöskään voi tarkoittaa tinkimistä joidenkin osapuolten arvomaailmaan sopimattomista poliittisista vapauksista, koska sellainen vain supistaa avointa ja vapaata keskustelutilaa.

Jos liberaalidemokraattinen arvopohja, johon nykyisten länsimaisten demokraatioiden perustuslailliset järjestelmät pitkälti perustuvat, julistetaan vain yhdeksi mahdolliseksi tavaksi hahmottaa demokratiaa, ovi aukeaa ”demokraattisen monimuotoisuuden” nimissä myös poliittisille liikkeille, jotka eivät tunnusta yksilöiden perusoikeuksia eivätkä kaikkien ihmisten tasavertaisuutta lain edessä. Näin, ironisesti, pyrkimys laajentaa ja syventää demokratiaa päästää peliin mukaan myös aidosti epädemokraattiset liikkeet, joiden ”erilaisuus” ilmenee lähinnä pyrkimyksenä palata johonkin autoritaariseen ja hierarkkiseen järjestelmään.

Youngin ja muiden ”erilaisuuden politiikan” tai juridisen relativismin kannattajien yritys tehdä demokratiaa demokraattisemmaksi korvaamalla yleis-

päteviä lakeja ja oikeuksia ryhmäkohtaisilla erityispolitiikoilla on ongelmallinen. Ensinnäkin on vaikea määrittellä, ketkä kuuluvat erilaisiin ryhmiin (esimerkiksi Brian Barry huomauttaa, että Young luokittelee 90 % USA:n kansalaisista erityiskohteluun oikeuttaviin erityisryhmiin kuuluviksi³⁴), kenellä on valtuudet määrittellä ryhmien yhteiset arvot ja säätää ryhmän jäseniä sitovia lakeja, miten ryhmään kuulumisen vapaaehtoisuuden voi varmistaa tai miten ja millä perusteilla päätetään, mitkä eriarvoistavat tai muulla tavoin yleisestä oikeusjärjestelmästä poikkeavat käytännöt ovat hyväksyttäviä ryhmän arvomaailman nimissä ja mitkä eivät. Toiseksi vastaan tulee myös kysymys perustuslain ja demokraattisten instituutioiden asemasta: jos kansalaisten tasavertaisuudesta lain edessä voidaan tinkiä joissakin tilanteissa ja joillakin perusteilla, kuten kulttuuristen arvojen tai uskonnollisen kuulumuksen nimissä, miksei sitten myös muissa tilanteissa ja vaikkapa ideologisten arvojen tai etnisyyden perusteella? Arvovapaassa ja eroja itseisarvoisesti ihannoivassa demokratiassa, jossa kaikki kulttuurit, ideologiat ja opit ovat keskenään samanarvoisia, mutta kaikki kansalaiset eivät välttämättä ole, olisi vaikea perustella myöskään fasististen ja rasististen liikkeiden eliminointia julkisesta tilasta. Lisäksi tulee ottaa huomioon ryhmien välisten valtasuhteiden muutoksen mahdollisuus: jos demokraattinen valtio hyväksyy poliittiselle kentälle toimijan, joka ei tunnusta muiden kansalaisten tasa-arvoista asemaa tai demokraattista järjestelmää, marginaalisena mutta (juuri siksi) harmittomana, kyseisen liikkeen kasvaessa liberaalin valtavirran kustannuksella kansanvallan jatkuvuus saattaisi vaarantua aikaisempien huonojen kokemusten tapaisesti.

Oikeusajattelun ja yhtenäisten pelisääntöjen kritiikki demokraattisen tasa-arvon nimissä on sikäli itsepetoksellista, että jos ryhmille annetaan oikeus kohdella jäseniään eriarvoisesti, tällä tavoin toiseen luokkaan siirretyt kansalaiset menettävät asemansa myös *demokraattisesti* tasavertaisina kansalaisina ja mahdollisesti myös poliittiset oikeutensa, esimerkiksi oikeuden kritisoida julkisesti oman ryhmänsä arvoja ja auktoriteetteja tai osallistua valtavirtapolitiikkaan ryhmäkuuluvuudestaan riippumattomana. Siksi oikeusvaltion normeista kiinni pitäminen on välttämätön paitsi yksilöiden yksityisten oikeuksien ja vapauksien myös demokraattisen tasa-arvon toteuttamiseksi, vaikka se vaatisi joidenkin poliittisten näkemysten sivuuttamista. On ironista, että juuri feministiset ja moninaisuutta ihannoivat teoretikot allekirjoittavat radikaalin postmodernin oikeusajattelun kritiikin leimaten

³⁴ Barry 2001, s. 306.

yksilökeskeiseen arvomaailmaan kuuluvat oikeudet mieskeskeisen ja euroetnosentrisen vallankäytön välineeksi. Käytännössä liberaalin oikeusvaltion perusteita ovat vakavasti haastaneet lähinnä konservatiiviset uskonnolliset ja uusfasistiset liikkeet, jotka vastustavat demokraattisen vapauden ja arvoliberalismin aiheuttamaa ”yhteiskunnallista rappiota”, suhtautuvat nihkeästi tasa-arvoon oman yhteisönsä sisällä tai eri ryhmien välillä ja pyrkivät oikeutamaan uskonnon, kulttuurin tai muiden ideologioiden avulla sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, uskontoon, etnisyyteen tai ihonväriin perustuvan syrjinnän.

Poliittinen käytäntö ei siis tue näkemyksiä, joiden mukaan tietyistä yleispätevistä periaatteista kiinni pitävä oikeusvaltio estää tasa-arvoisen, osallistuvan ja arvomoninaisuutta kunnioittavan kansanvallan ja toteutumista. Tasa-arvo ei voi lisääntyä oikeuttamalla yksilöiden syrjintää arvojärjestelmien samanarvoisuuden nimissä eikä yhteiskunnallisen keskustelun moniäänisyyttä voi kasvattaa hyväksymällä tasavertaisiksi keskustelukumppaneiksi liikkeet, jotka pyrkivät rajoittamaan sananvapautta. Antidemokraattisten liikkeiden hyväksyminen poliittisen prosessin osapuolina sillä verukkeella, että järkiperustainen vastavuoroisen kunnioituksen vaatimus on ”etuoikeutettujen luoma”, ei laajenna demokratiaa. Jos sellaiset liikkeet saavat riittävästi valtaa, ne pyrkivät julkisen keskustelun vapauden lisäämisen sijasta rajoittamaan sitä. Valmius tinkiä oikeusvaltion yleispätevistä normeista tuskin helpottaisi vähiten yhteiskunnallista valtaa omaavien marginaaliryhmien mahdollisuuksia tuoda näkemyksiään julkisen keskustelun piiriin. Siksi keskustelevalle demokratian järjestyksivaatimukset, joiden perusteella julkisesta keskustelusta voidaan sulkea pois toimijat, jotka eivät kunnioita kansanvallan yhtenäisiä pelisääntöjä, muodostavat normatiivisen vähimmäisehdon osallistuvalla demokratialle: vaikka oikeuksien nimissä syrjitään ideologisia näkemyksiä, jotka eivät muiden oikeuksia tunnusta, vain niin voidaan turvata avoimen julkisen keskustelun jatkuvuus. Liberaalien muistutukset perustuslaillisten oikeuksien suojan tarpeellisuudesta voivat kuulostaa rauhanajan hyvinvointivaltioissa turhilta, mutta ilman tätä suojaa kansanvallasta voi vieläkin tulla vahvemman valta.

Lopuksi

Ajatus osallistuvasta ja tasa-arvoisesta kansanvallasta, jossa yhteisistä asioista keskustellaan avoimesti ja kriittisesti ja jossa kansalaisilla on enem-

män vaikutusmahdollisuuksia kuin vain edustajien äänestämisen muutaman vuoden välein, on epäilemättä houkutteleva. Tällaisen kansanvallan edes epätäydellisen toteutumisen vähimmäisehdot ovat kuitenkin sananvapaus ja kansalaisten tasavertaisuus lain edessä, joita ilman demokratia ei voi olla avoin, osallistuva eikä tasa-arvoinen. Käytännössä liberaali oikeusvaltio on ainoana järjestelmänä luonut institutionaaliset puitteet näiden ehtojen toteutumiseksi.

Koska demokraattisten yhteiskuntien kulttuurisen ja etnisen moninaisuuden kasvu on tosiasia, johon myös kansanvallan rakenteiden ja sääntöjen on sopeuduttava, avoin ja ennakkoluuloton keskustelu yhteiselon reiluista pelisäännöistä on nyt tarpeellisempaa kuin koskaan. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että relativismi tai yhteisöjen kasvava erottelu omien arvomaailmojen piiriin olisi kansanvallan kannalta hyvä ratkaisu. Liberaalin järjestelmän vahvuus valistusajalta lähtien on ollut sen kyky löytää yhteisiä pelisääntöjä, joiden puitteissa arvomoninaisuus ja omatunnonvapaus ovat mahdollisia. Liberalismin kriitikoilta unohtuu helposti, että ”toisenlaisissa” yhteiskunnissa poliittisten vapauksien puuttumisen lisäksi myös vähemmistöjen syrjintä on usein avoimen anteeksipyytelemätöntä ja sosiaaliset hierarkiat huomattavasti jyrkempiä kuin liberaalidemokraattisissa oikeusvaltioissa.

On edelleen aiheellista kysyä, mitä uutta keskusteleavan demokratian teoria tuo normatiiviseen demokratiakeskusteluun, jos sen välttämätön edellytys on liberaali oikeusvaltio. Tärkein ero perinteisen liberaalin teorian ja keskusteleavan demokratian välillä näyttää olevan, että kun perinteisessä liberalismissa yksilön oikeuksien ja vapauksien toteutuminen on nähty politiikan *päämääränä* ja kansanvallan rooli on ollut lähinnä puolustaa näitä oikeuksia vallanpitäjien mielivallalta, keskusteleavassa demokratiassa oikeusjärjestelmä nähdään kansanvallan *lähtökohtana* ja tavoitteena on lisätä poliittisen päätöksenteon avoimuutta ja avata uusia keskustelukenttiä ja osallistumisen väyliä. Keskusteleva demokratia kohtelee oikeuksia joustavammin kuin perinteinen liberalismi ja varsinkin valistusajan ”luonnonoikeuksien” teorial. Vaikka jotkut perusoikeudet ovat välttämättömiä demokratian jatkuvuuden kannalta eivätkä siksi voi olla neuvoteltavissa niin kauan kuin kansanvaltainen järjestelmä halutaan säilyttää, oikeudet nähdään – osin juuri postmodernin kritiikin valossa – nimenomaan *poliittisten* päätösten tuloksena. Siksi keskusteleavassa demokratiassa konkreettisten oikeuksien ulottuvuutta ja tulkintaa pidetään avoimen kansalaiskeskustelun kohteena eikä pelkästään oikeusoppineiden asiana. Benhabibin mukaan tämä on mahdollista perusoikeuksista tinkimättä:

”Kun perustavanlaatuisia oikeuksia ja vapauksia rikotaan, demokratian peli on keskeytetty ja se korvataan sotatilalla, sisällissodalla tai diktatuurilla; kun demokraattinen politiikka on täydessä vauhdissa, keskustelu näiden samojen oikeuksien merkityksestä ja siitä, minkälaista käytöstä ne mahdollistavat ja minkälaista eivät, niiden ulottuvuudesta ja toteuttamisesta, onkin politiikan varsinainen sisältö.”³⁵

Kuten yllä on todettu, tosiasiallinen päätöksenteko olemassa olevissa demokratioissa ei ole läheskään täydellisen tasavertaisen osallistuvan demokratian kaltainen ja epätäydellisessä maailmassa se voi tuskin täysin sellaiseksi tulla. Normatiivisena ihanteena keskusteleva demokratia antaa kuitenkin hyviä ohjeita avoimuuden ja demokraattisen tasa-arvon lisäämiseksi. Tasa-arvoisen demokratian uskottavan toteutumisen tiellä on monia vakavia esteitä, kuten esimerkiksi vallan keskittyminen ja etäytyminen yksittäisistä kansalaisista, keskustelutilaisuuksien rajallisuus, talouden ja poliittisen vallan tasapainottamisen vaikeus sekä monien kansalaisten marginalisoitumisen vaara. Vaikka monien kriitikkojen puheista voisi toisin päätellä, oikeusvaltion kansalaisille tarjoama lain suoja on tuskin osa edellä mainituista ongelmista tai niiden aiheuttaja, pikemminkin päinvastoin – silloinkin kun aivan kaikki kansalaiset, ryhmät tai liikkeet eivät toistensa tasavertaisista oikeuksista pidä.

Lähteet

- Barry, B.: *Culture and Equality*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press 2001.
- Benhabib, S.: *Situating the Self: gender, community and postmodernism in contemporary ethics*. Cambridge: Polity Press 1992.
- Benhabib, S.: Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy, teoksessa Benhabib, S. (ed.): *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. Princeton: Princeton University Press 1996.
- Benhabib, S.: *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era*. Princeton and Oxford: Princeton University Press 2002.
- Brown, W.: *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton: Princeton University Press 1995.
- Brown, W.: *Politics out of History*. Princeton: Princeton University Press 2001.
- Brown, W.: Tolerance in/as Civilisational Discourse, *Rediscriptions* 2004, vol. 8, Jyväskylä: SoPhi, s. 52–84.

³⁵ Benhabib 1996, s. 80 (kirjoittajan oma käännös).

- Chambers, S.: *Reasonable Democracy: Jürgen Habermas and the Politics of Discourse*. Ithaca and London: Cornell University Press 1996.
- Cohen, N.: *What's Left? How Liberals Lost Their Way*. London: Fourth Estate 2007.
- Gaus, G.: Reason, Justification, Consensus – Why Democracy Can't Have It All, teoksessa Bohman, J. – Rehg, W. (ed.): *Deliberative Democracy: Essays on Reason and Politics*. Massachusetts: MIT Press 1997.
- Habermas, J.: *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge: Polity Press 1996.
- Holmes, Stephen: *Passions & Constraint: On the Theory of Liberal Democracy*. Chicago and London: The University of Chicago Press 1995.
- Isaac, J. – Filner, M. F. – Bivins, J.: American Democracy and the New Christian Right: a critique of apolitical liberalism, teoksessa Shapiro, I. – Hacker-Cordón, C. (ed.): *Democracy's Edges*. Cambridge: Cambridge University Press 1999.
- Jung, C.: Between liberalism and a hard place, teoksessa Shapiro, I. – Hacker-Cordón, C. (toim.): *Democracy's Edges*. Cambridge: Cambridge University Press 1999.
- Mahmood, S.: *Politics of Piety: The Islamic Revival and the Feminist Subject*. Princeton: Princeton University Press 2004.
- Mouffe, C.: *The Democratic Paradox*. London & New York: Verso 2000.
- Mouffe, C.: *On the Political*. London & New York: Routledge 2005.
- Okin, S. M.: Is Multiculturalism Bad for Women, teoksessa J. Cohen, M. Nussbaum, M. Howard (ed.): *Is Multiculturalism Bad for Women?* Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Shachar, A.: *Multicultural Jurisdictions: Cultural Differences and Women's Rights*. Cambridge: Cambridge University Press 2001.
- Wolin, R.: *The Seduction of Unreason: The Intellectual Romance with Fascism from Nietzsche to Postmodernism*. Princeton and Oxford: Princeton University Press 2004.
- Young, I. M.: *Justice and the Politics of Difference*. Princeton New Jersey: Princeton University Press 1990.
- Young, I. M.: Communication and the Other: Beyond Deliberative Democracy, teoksessa Benhabib, S. (ed.): *Democracy and Difference: Contesting the Boundaries of the Political*. Princeton: Princeton University Press 1996.
- Young, I. M.: *Inclusion and Democracy*. New York: Oxford University Press 2000.